

LOODUSE ÕIGUSLIK KAITSE

Ferdinand Eisen

Looduskaitsetes on peamine kõigepealt nõuetekohase kaasaegse tehnoloogia ja efektiivsete puhastusseadmete kasutamine tööstuses ja linnamajanduses, keskkonnakaitse nõuete range jälgimine põllumajanduses, autotranspordi tehniline korrashoid, samuti majandusmehhanismi täiustamine ning mitmesugused organisatsioonilised abinõud. Sellega liituvad looduskaitseharidus- ja kasvatustöö, nii õppiva noorsoo kui täiskasvanud elanikkonna hulgas, sealhulgas eriti tootmisjuhtide ja loodusega vahetult suhtlevate töötajate hulgas. Kuid oma vältimatu osa on looduskaitsetes ka õigusnormidel, s.o. riigiorganite poolt kehtestatud käitumisreeglitel ja nende täitmist garanteerivatel sanktsioonidel. Inimese tootmistegevust ja üldse käitumist looduses on vaja selliselt korraldada, et see vastaks looduse ratsionaalse kasutamise põhimõttele, et säästetaks loodusharuldused, kogu genofond, looduse omapära ja ilu ning kindlustataks inimesele endale tervislikud töö-, elu- ja puhketingimused. Selleks on vaja inimese, ühiskonna ja looduse vaheliste suhete õiguslikku (juriidilist) reguleerimist. See toimub kas eriliste, ainult loodus- ning keskkonnakaitset puudutavate õigusaktide (seaduste, valitsuse määruste ja korralduste, RSN täitevkomiteede otsuste, ministriumide ja teiste keskasutuste käskkirjade) näol, või mingit laialdasemat ühiskondlike suhete ringi käsitlevates õigusaktides (koodeksites) sisalduvate looduskaitset puudutavate normide näol.

Õigusnormid, mis on suunatud looduse kaitsmisele, võib jaga-
da kahte suuremasse rühma. Esiteks, normid (aktid), mis sätes-
 tavad loodusrikkuste kasutamist ning kaitset, samuti looduskesk-
 konna ja loodusharulduste kaitset, määravad kindlaks kaitsealu-
 sed objektid ning teatud käitumise reeglid (normatiivid), režiim-
 id, keelud jne.). Ühtlasi määratakse kindlaks need organid ja
 ametiisikud, kes kaitset korraldavad, nende kohustused ja õigu-
 sed.

Looduskaitssesse puutuvaid sätteid leidub ka teisesuunalistes
 õigusaktides, nagu rahvamajanduse planeerimist, kokkuhoiurežiimi
 ja töötajate premeerimist käsitavates aktides, mis kohustavad
 arvestama keskkonnakaitsese nõuete täitmist.

Teiseks, normid (aktid), mis määravad kindlaks teatud sunni-
 abinõud, sanktsioonid, kindlustamaks looduskaitse alal kehtesta-
 tud õigusnormide täitmist, nende hulgas õigusrikkumisi tõkesta-
 vad ja õigusrikkujate suhtes rakendatavad karistus- ning materi-
 aalse vastutuse abinõud. Selline sunniabinõude vajadus tuleneb
 asjaolust, et ikka veel esineb lohekust ja raiskamist loodusres-
 sursside kasutamisel, ka nende riisumist, samuti looduskeskkonna
 vastutustundetut saastamist, looduse reostamist ja laastamist.

Nagu kogu looduskaitse süsteem, nii ka looduse õiguslik keit-
 se on meie maal läbinud teatud arengutee. Looduskaitse, mis oli
 tsaari-Venemaal üksikute teadlaste-entusiastide eraasjaks. Siis-
 ki läks looduskaitse pioneeride püüdluste tulemusel korda panna
 alus esimestele looduskaitsealadele Venemaal, nagu näiteks Aska-
 nie Nova looduskaitseala Ukrainas 1888. a. (Asutajaks oli
 Tartu Ülikooli kasvandik Friedrich Falz-Fein, 1863-1920.) Noo-
 res Nõukogude riigis sai looduskaitse aga üldriiklikuks küsimu-
 seks. Juba Nõukogude võimu esimestel aastatel, alates rasketest
 kodusõja ja interventsiooni aastatest, hakati V. I. Lenini juh-

timisel tõsist tähelepanu pöörama looduskaitsele. Nõukogude võimu esimese dekreediga "Maast", mis kuulutas maad ja maapõue varad riigi omanduseks, loodi juba põhilised eeldused ka riikliku looduskaitse abinõude elluviimiseks. 1918. a. mais anti välja dekreet metsade kaitseks, 1920. a. aprillis dekreet maapõuevarade kui üldrahvaliku rikkuse kokkuhoidliku kasutamise kohta; neil aastail anti välja dekreedid ka jahiloomade, veekogude ja kalade kaitseks. V. I. Lenini eestvõttel pandi alus ka looduskaitsealade võrgule meie maal: 1919. aastal asutati Astrahani (Volga suudme) looduskaitseala, aasta hiljem anti dekreet Ilmeni mineraloogilise looduskaitseala asutamise kohta, 1921. aastal aga dekreet loodusmälestiste, aedade ja parkide kaitseks. Neil aastatel antud dekreetides püstitati ka looduskaitsealade ja rahvusparkide loomise ülesanne, määratleti looduskaitseala mõiste kui maa-ala, mis täidab ainult teaduslikke ja teaduslik-tehnilisi ülesandeid. 1924. aastal anti dekreet kunsti-, ajalooliste ja loodusmälestiste arvelevõtmise ja kaitse kohta. Nõukogude võimu esimestel aastatel töötati V. I. Lenini osavõtul välja ja kehtestati üle 100 õigusakti loodusvarade kasutamise ning kaitse kohta, samuti maastikualade ja haljastuste kaitse kohta.

Järgneval kahel sõjajärgsel aastakümnel piirdus looduskaitse seadusandlus esmajärjekorras looduskaitsealade režiimi ja looduse üksikobjektide kaitse küsimustega. Aga 1950.-60-ndatest aastatest peale hakati selle kõrval suuremat tähelepanu pöörama loodusvarade ratsionaalsele kasutamisele ja kaitsele ning ühtlasi looduskeskkonna kaitsele.

Eestis olid esimesteks looduskaitse ideede algatajateks 19. sajandi teisel poolel balti-saksa päritoluga teadlased, nagu teadusliku embrüoloogia rajaja Karl Ernst Baer (1792-1885), kes tõstatas kalavarude kaitse küsimuse, geoloog Gregor Helmersen

(1803-1885), kes esines ettepanekuga võtta suured rändrahnud kaitse alla, Alexander Middendorf (1815-1894) - loodushoiu agar propageerija. Mingisugust seaduslikku jõudu need ideed tollal ei saanud. Küll aga kaitsesid mõisnikud oma jahimaid ja kalavesi kiivalt talupoegade eest ja kasutasid neid arutult. Esimese looduskaitsealani meie maal jõuti 1910. aastal, kui Riia Loodusuurijate Selts, rentinud Saaremaa läänerannikul Vaika saared, lõi seal linnukaitseala, mida hakkas hooldama suur linnukaitse entusiast Vilsandi tuletorni ülevaataja Artur Toom (1884-1947). See oli organiseeritud looduskaitse algus Eestis. Vaika looduskaitseala oli omaalgatuslik ettevõtmine kuni 1924. aastani, millal see allutati Tartu Ülikoolile.

Eesti kodanlikus vabariigis asus looduskaitse ideede propageerimise etteotsa Loodusuurijate Selts (asutatud 1853), kelle eestvõtmisel koguti hulgaliselt andmeid kaitset vajavate üksikobjektide ja territooriumide kohta. Nende algatuste eesotsas olid Tartu Ülikooli professorid Fedor Bucholtz (1872-1924) ja Andrei Mathiesen (1890-1955). Nende ettepanekul õnnestus luua mõned looduskaitsealad, nagu Harilaiu (1924. a.), Linnulahe (1927. a.), Abruksa saare lehtmetsa kaitseala (1930. a.). Kaitse alla võeti parke, põlispuid, rändrahne, rida taime- ja loomaliike. Prof. A. Mathiesen töötas 1929. a. välja looduskaitseseaduse projekti, kuid seda ei pandud kehtima.

Edasistest tolleaegsetest looduskaitse tegelastest ja ühtlasi looduse õiguskaitse eestvõitlejatest ning korraldajatest tuleb nimetada prof. Teodor Lippmaad (1892-1943) ja dr. Gustav Vilbergi (Vilbaste) (1885-1967). T. Lippmaa koostas looduskaitse seaduse uue projekti, mis ka 1935. aastal kehtestati seadusena. See seadus piirdus küll nn. klassikalise looduskaitsega, s.o. loodusherulduste ja looduskaitsealade kaitsmise küsimustega, na-

gu tollel ajal looduskaitset üldiselt mõistetigi. Riiklikuks looduskaitse inspektoriks sai G. Vilbaste, kelle energilise tegevuse tõttu suudeti ka tolleaegsetes majanduslikult kitsastes tingimustes mõndagi looduskaitse alal ära teha. Jatkati looduskaitse objektide väljaselgitamist, laienes nende ring, arenesid edasi looduskaitse ideed, kujunes looduskaitse aktiiv kohtadel (usaldustegelased). 1938. a. märtsis anti välja uus seadus - loodushoiu seadus, mis peale taime- ja loomariigi ning pinnamoodustuste kaitse võttis kaitse alla ka looduse ilu. Hakati välja andma ajakirja "Eesti Looduskaitse". Koolide kaudu levisid looduskaitse ideed sel ajal peamiselt tänu progressiivse pedagoogi ja loodusteadlase, Võru seminari direktori Johannes Käisi propageeritud loodusvaatlustele ja tema koostatud vaatlusvihikutele.

Nõukogude võimu taaskehtestamisel 1940. aastal ei jõutud ühe sõjaseelse aasta jooksul suuremate ettevõtmisteni looduskaitse alal. 23. juulil 1940 moodustati muinasteadlase prof. Harry Moora eestvõtmisel uue nõukoguliku looduskaitse seaduse ettevalmistamiseks küll komisjon, milles osalesid T. Lippmaa, A. Luha, G. Vilbaste jt., kuid Suure Isamaasõja puhkemine katkestas looduskaitse ümberkorraldamise.

Fašistliku okupatsiooni ajal likvideeriti kogu looduskaitse Eestis.

Pärast Eesti NSV vabastamist oli esimeseks looduskaitselikuks aktiks seitsme riikliku jahikeelupiirkonna moodustamine 1947. aastal. 1954. aastal loodi Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega Matsalu ornitoloogiline ja jahiteaduslik katsemajand, mis sai praeguse Matsalu riikliku looduskaitseala eelkäijaks. Looduse õigusliku kaitse korraldamine hoogustub 1950-ndate aastate teisel poolel, kui Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjoni eestvõtmisel algab kaitset väärivate objektide arvele-

võtmine ja vastava seaduse ning määruste projektide ettevalmistamine. 1957. aasta juunis võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse "Eesti NSV looduse kaitsest", mis oli esimene taoline Nõukogude Liidus. Selle alusel andis Eesti NSV Ministrite Nõukogu välja 11. juuli 1957 määruse nr. 242 "Abinõudest looduskaitse organiseerimiseks Eesti NSV-s". Aastatel 1957-1964 võeti vastu looduskaitse seadused kõikides liiduvabariikides. (Üleliidulist looduskaitse seadust ei ole olemas.) Üldse hoogustub siitpeale looduse õigusliku kaitse areng Nõukogude Liidus. Rõõbiti sellega luuakse looduskaitse haldusasutusi liiduvabariikide ministrite nõukogude või ministeeriumide juurde. Süleliidulises ulatuses on looduskaitse koordineerivaks keskuseks Looduskaitse, Looduskaitsealade, Metsa- ja Jahimajanduse Peavalitsus NSV Liidu Põllumajanduse Ministeeriumi juures. Liiduvabariikides on vastavad riiklikud komiteed ministrite nõukogude juures või valitsused (peavalitsused) ühe ministeeriumi juures. Eestis loodi 1957. a. sügisel Looduskaitse Valitsus Ministrite Nõukogu juures, mis 1962. aastast peale kuulus Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitsuse koosseisu. See peavalitsus reorganiseeriti 1966. aastal Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumiks, mille koosseisu kuulub Looduskaitse Valitsus. Looduskaitse inspektorid on kõigil metsamajandite juures. Ametkondadevaheliselt reguleerib ja kontrollib looduskaitse küsimuste lahendamist Eesti NSV Ministrite Nõukogu Presiidiumi Keskkonnakaitse ja Loodusressursside Ratsionaalse Kasutamise Komitee, kelle otsused on kõigile ametkondadele kohustuslikud. Rajoonide ja linnade RSN täitevkomiteede juurde on moodustatud keskkonnakaitse komisjonid.

Looduse õigusliku kaitse üldised alused

Looduse hoidmine ja selle rikkuste kaitsmine kui Nõukogude riigi tegevuse üks põhisuundi ja iga kodaniku üks põhikohustus on leidnud fikseerimist meie maa kõrgemates õigusaktides - NSV Liidu ja liiduvabariikide konstitutsioonides. NSV Liidu ja Eesti NSV Konstitutsiooni § 18 on see sõnastatud järgmiselt: "Praeguse põlvkonna ja tulevaste põlvkondade huvides rakendatakse NSV Liidus (resp. Eesti NSV-s) tarvilikke abinõusid maa, maapõue, vee-ressursside, taime- ja loomariigi kaitseks ning teaduslikult põhjendatud, ratsionaalseks kasutamiseks, õhu ja vee puhtuse säilitamiseks, loodusrikkuste taastootmise tagamiseks ja inimest ümbritseva keskkonna parandamiseks". Igalt Nõukogude kodanikult nõuab konstitutsioon hoida loodust ja kaitsta selle rikkusi (vastavalt §§ 67 ja 65). Sellele vastavalt on ka kõrgema riigivalitsemise organi - Ministrite Nõukogu tegevuse põhisuundades selline põhisuund fikseeritud (vt. Eesti NSV seadus Eesti NSV Ministrite Nõukogu kohta, § 2). Samuti on looduse ja loodusressursside kaitse ülesanne leidnud fikseerimist rahvasaadikute nõukogude ja nende täitevkomiteede õigustes ning kohustustes (vt. Eesti NSV seadus Eesti NSV rajooni töörahva saadikute nõukogu kohta, §§ 12, 15, 16). Keskkonnakaitse ja loodusvarade ratsionaalse kasutamise nõue on ka kõigi ettevõtete ja koondiste põhimäärustes.

Looduskaitse kohta käivad õigusnormid on erinevad oma juriidilise jõu ja rakendamise menetluse poolest. Need normid, nagu igasugused teisedki õigusnormid meie maal, kehtestatakse NSV Liidu ja liiduvabariigi seadustega või ülemnõukogude presiidiumide seadlustega, samuti haldusaktidega, nagu NSV Liidu ja liiduvabariigi ministrite nõukogude määrustega või korraldustega,

kohalike RSN täitevkomiteede otsustega, aga ka ministrite, riiklike komiteede ja teiste keskametkondade juhtide käskkirjadega nende ametkondade põhimäärustes ettenähtud pädevuse piirides ning valitsuse poolt antud ülesannete täitmiseks. Haldusaktid peavad olema kooskõlas nõukogude seadustega.

Juriidilised seadused, mis reguleerivad looduskaitset, peavad muidugi arvestama objektiivseid loodusseadusi.

Looduskaitset reguleerivad õigusaktid on kas üldisemat laadi, mis puudutavad looduskaitset tervikuna või mitmesugustest aspektidest, või siis kitsapiirilised, mis puudutavad teatud looduslike objektide ringi ja inimese konkreetset suhtlemist loodusega, käitumist looduses.

Üks esimesi üldisemat laadi looduskaitse õigusakte on Eesti NSV seadus "Eesti NSV looduse kaitsest", mis vastu võetud Eesti NSV Ülemnõukogu poolt 7. juunil 1957. Eesti NSV looduskaitse seaduses märgitakse, et hoolitsus loodusvarade ratsionaalse kasutamise, kodumaa looduse ilu ja omapära säilitamise eest, tähelepanuväärsete maa-alade ja loodusmälestusmärkide kaitse on vajalikuks tingimuseks rahva kasvavate materiaalsete, kultuuriliste ning esteetiliste vajaduste rahuldamisel ja teaduslikus uurimistöös. Seadus kehtestab kaitstavate objektide liigid, nagu kaitsealused maa-alad, riikliku kaitse alla võetavate looduse üksikelementide ja loodusmälestusmärkide liigid, millede konkreetse loetelu kinnitab valitsus. See seadus sätestab põhiliselt maastike, loodusharulduste ja loodusmälestiste kaitset, ei puuduta aga maa, maapõuevarade, vete, atmosfääriõhu kaitset ega lähemalt ka loodusressursside kaitset ning kasutamist, mis leiavad käsitlemist hiljem väljaantud eri õigusaktides.

Põhiliseks üleliiduliseks õigusektiks, mis käsitleb loodus-

kaitset seoses tootmistegevusega ja loodusressursside ratsionaalse kasutamisega on NSVL Ülemnõukogu 20. septembri 1972. a. otsus "Looduskaitse edasise parandamise ja loodusressursside ratsionaalse kasutamise abinõude kohta". Selle alusel anti NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu 29. detsembri 1972 määrus nr. 898 ja samuti EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastav määrus (5. juunist 1973 nr. 269). Nende määrustega määratakse kindlaks ministriumide, riiklike komiteede ja teiste keskametkondade konkreetne vastutus looduskaitse alal, samuti kohalike nõukogude täitevkomiteede ja nende juures asuvate keskkonnakaitsekomisjonide kohustused sellel alal. Pannakse alus keskkonnakaitse riiklikule planeerimisele: alates 1974. aastast võetakse looduskeskkonna ja loodusvarade kaitse abinõud rahvamajanduse ja sotsiaalse arengu perspektiivsete ja aastaplaanide koostisosaks. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrmuses nähakse ette kaitsemetsade ja parkmetsade rajamine linnade ümbruses, nõutakse vabariigi tervishoiu- ja põllumajandusministeeriumidelt kontrolli tugevdamist mürkkemikaalide ja mineraalväetiste kasutamisel, autoinspeksioonilt autode heitgaaside kontrollimist. Maapõuevarasid kaevandavaid ettevõtteid ja koondisi kohustatakse kaevandatud alad rekultiveerima ning üle andma põllu- või metsamajanduslikuks kasutamiseks. Määrmuses nõutakse keskkonnakaitse nõuete arvestamist uute ettevõtete projekteerimisel, aga töötavatele ettevõtetele vajalike puhastusseadmete ehitamist, radikaalse abinõuna nende tootmise profiili muutmist või isegi linnadest väljaviimist.

Mainitud määruste mitterahuldav täitmine mitmete ministriumide, koondiste ja ettevõtete poolt ning keskkonna seisundi olukord ja prognoos tingisid nende küsimuste kohta ka järgnevatel aastatel partei ja valitsuse poolt täiendavate abinõude tar-

vitusele võtmist. Nii võtsid NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu 1. detsembril 1978 vastu määruse nr. 984 "Looduskaitse tõhustamise ja loodusvarade parema kasutamise lisaabinõude kohta (EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastav määrus 14. veebruarist 1979 nr. 67), milles täpsustatakse ministeeriumide, riiklike komiteede ja teiste keskametkondade osa ning vastutust looduskaitse korralduses. Looduskeskkonna seisundi üle kontrolli teostamine pannakse Riiklikule Hüdro meteoroloogia ja Keskkonnakaitse Komiteele (Eesti NSV-s vastavale valitsusele). Hüdro metile tehakse ülesandeks töötada välja õhku paisatavate saasteainete piirnormid ning luua vastav kontrollimise süsteem (monitoring). Ministeeriumide keskaparaadis luuakse erilised struktuuriüksused keskkonnakaitse ja loodusvarade ratsionaalse kasutamise alal. Määrus sätestab, et looduskaitse plaanide ja abinõude mittetäitmise eest tuleb ettevõtete ja koondiste direktorid, peainsenerid ja teised süüdi olevad isikud täielikult või osaliselt ilma jätta majandustegevuse põhitulemuste eest makstavatest preemiatest. Hüdro meti vastavatele ametiisikutele antakse õigus seisata või keelata ajutiselt ettevõtte töö, kus rikutakse keskkonnakaitse eeskirju. Teaduste Akadeemiale tehakse ülesandeks koostöös vastavate ametkondade, koondiste ja ettevõtetega töötada välja loodusressursside majandusliku hindamise ja looduskeskkonna saastamisega rahvamajandusele tekitatava kahju hindamise meetodika, eesmärgiga viia majandusmehhanism suuremasse kooskõlla keskkonnakaitse ja loodusressursside säästliku ning kompleksse kasutamise ülesannetega.

Taolisi üldisemat laadi keskkonnakaitse ja loodusressursside ratsionaalse kasutamise küsimusi on käsitletud korduvalt ka hilisemates partei ja valitsuse määrustes, vastavalt üleskerkinud vajadustele.

1985. a. juulis võttis NSV Liidu Ülemnõukogu oma istungjärgu päevakorda uuesti looduskaitse küsimused. Oma otsuses "Looduskaitset ja loodusvarade ratsionaalset kasutamist käsitleva seadusandluse nõuete järgimisest" (3. juulil 1985) märgitakse edusammude kõrval palju puudusi, sealhulgas looduskaitse seadusandluse täitmise alal. Ülemnõukogu tunnistab vajalikuks rakendada täiendavaid majanduslikke, organisatsioonilisi, õiguslikke ja muid meetmeid looduskaitseks ja loodusvarade ratsionaalseks kasutamiseks, inimest ümbritseva keskkonna parandamiseks ja seda valdkonda käsitleva seadusandluse tingimusteta täitmiseks. NSV Liidu Ülemnõukogu otsuses on antud üksikasjalik meetmete programm, sealhulgas looduskaitsealase seadusandluse täiustamiseks.

valik 18c. Keskkonna eri komponentide ja looduse üksikelementide õiguslik kaitse on sätestatud mitmesuguste eri õigusaktidega, nii NSV Liidu ja liiduvabariigi seadustega, valitsuse määrustega, ministriumide ja riiklike komiteede käskkirjadega, kui ka RSN täitevkomiteede otsustega vastavalt nende pädevusele. Vastutus looduskaitse seadusandluse rikkumise eest on ette nähtud, vastavalt õiguserikkumise iseloomule, Eesti NSV Kriminaalkodeksis, tsiviilkodeksis (materiaalne vastutus) ja administratiivõiguserikkumiste kodeksis ja NSV Liidu seadusandlikes aktides.

Meie seadusandluse kohaselt kuuluvad kaitse ja reguleeritud kasutamise alla: maa, haruldased ja tüüpilised maastikud, taimestik ja metsad, loomastik, atmosfääriõhk, veed, maapõuevarad ning haruldased ja tähelepanuväärsed looduse üksikobjektid.

Põllumajandusliku ja muu maa kaitset reguleeriv põhiline õigusakt meie vabariigis on Eesti NSV maakodeks (kehtib alates 1. jaanuarist 1971), mis on vastu võetud kooskõlas "NSV Liidu ja liiduvabariikide maaseadusandluse alustega" (13. detsembrist 1968). Maakodeks kohustab tööstus- ja ehitusettevõtteid ning asutusi vältima maa saastamist tootmis- ja muude jätmetega, samuti heitveega. Kodeks kehtestab ka administratiivvastutuse maa saastamise ja igasuguse maakasutuse korra rikkumise eest (§§ 48, 227, 228).

Teadusliku uurimistöö, loodusrikkuste kaitse, genofondi säilitamise ja maastiku omapära ning ilu säilitamise eesmärgil võe-

takse testud maa-alad looduskaitse alla. Kaitse alla võetakse ka ajaloolise ja kultuurilise tähtsusega paikkondi. Kaitse alla võetud maa-alad on põhiliselt kahte liiki: maa-alad, kus kaitse alla on võetud kogu looduslik kompleks - täielikud kaitsealad, ja maa-alad, kus kaitse alla on võetud mingi looduse komponent - osalised kaitsealad. Vastavalt Eesti NSV looduskaitseseadusele määras Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. juuli 1957. a. määrusega nr. 242 "Abinõudest looduskaitse organiseerimiseks Eesti NSV-s" kindlaks järgmised riiklikud looduskaitsealad, kus kaitse alla võetakse kogu looduslik kompleks: Matsalu (kuulub praegu ühtlasi rahvusvahelise tähtsusega märgalade hulka), Nigula raba, Viidumäe ja Vaika saared. Valitsuse määrusega (21. septembrist 1971 nr. 457) lülitati hiljem riikliku looduskaitse territooriumi kogu Vilsandi saar. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega 11. septembrist 1985 nr. 494 moodustati Endla riiklik looduskaitseala.

Erilise riikliku looduskaitseala moodustab Lahemaa Rahvuspark (1968, 1971).

Eesti NSV maakodeksi kohaselt moodustatakse vabariiklikud looduskaitsealad, kus kaitstakse kogu looduslikku kompleksi, Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega teaduslike asutuste või looduskaitseorganite ettepanekul (§ 159). Maa-alad, kus kaitse alla võetakse loodusliku kompleksi mingi osa, nagu loomastik, taimeistik, geoloogilised moodustised jt., s.o. osalised kaitsealad, moodustatakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega või rajooni/linna RSN täitevkomitee otsusega (§ 162). Valitsuse eespool mainitud määrusega (11. 07. 1957) määratigi kindlaks ka kaitsealad (keelualad), kus kaitse alla on võetud mingi maastikutüüp või looduslik komponent, s.o. osalised kaitsealad. Nende kaitsealade loetelu ja piire on hiljem korduvalt täiendatud ja muudetud (1959., 1971., 1979., 1981. a. a.). Neile on lisandunud

mõned kohaliku tähtsusega kaitsealad.

Selliste erisuunaliste osaliste looduskaitsealade hulka kuuluvad:

Maastiku kaitsealad: Ahja jõe ürgorg (keskjooksul), Pirita jõe ürgorg (alamjooksul), Võhandu jõe ürgorg (keskjooksul), Piusa jõe ürgorg, Valgejõe org (keskjooksul), Haanjamaa, Paganamaa, Karula, Otepää, Neeruti, Vooremaa, Kõrvemaa, Hiiumaa laidude maastikukaitsealad, Saku-Ontika-Toila paekallas, Tilleorg.

Geoloogiline kaitseala: Kaali meteoriidi kraatrid.^x

Taimestiku-loomastiku (botaanilis-zooloogilised) kaitsealad: Harilaid (Haapsalu raj.), Järveselja looduskaitse kvartal (Tartu raj.), Virtsu-Laelatu-Puhtu Salulehtmets (Haapsalu raj.), Abruka Salulehtmets, Mikhkli tammik (Pärnu raj.), kuklaste kaitseala Kiidjärve metuskonnas, Akste vahtkonnas (Põlva raj.).

Taimestiku (botaanilised) kaitsealad: Koiva (Valga raj.), Halliste (Viljandi raj.) ja Tagamõisa (Kingissepa raj.) puisniidud, Virusaare rabasaar (Pärnu raj., Maisma soos).

Siia hulka tuleb arvata ka looduskaitse alla võetud pargid: vabariikliku kaitse all on 48, kohaliku kaitse alla on võetud 557 parki.

Linnustiku (ornitoloogilised) kaitsealad: Linnulaht (Kingissepa raj.), Käina laht (Hiiumaa raj.).

Eriliseks kaitseala liigiks on ²⁹~~30~~ sookaitseala, mis on fikseeritud Eesti NSV Ministrite Nõukogu 25. mai 1981. a. määruses

^x Põlva rajoonis Kahkva metuskonnas asuvad Ilumetsa kraatrid ei ole geoloogilise kaitseala nimestikus, vaid võetud kaitse alla kui looduse üksikobjektid.

nr. 340. (Siia hulka ei ole arvestatud Nigula ja Endla Riiklikul Looduskaitsealal, Lahemaa Rahvuspargis ja Kõrvemaa maastikukaitsealal ning teistel kaitsealadel asuvaid soid. Sookaitsealade nimestik vt. "Keskkonnakaitse" 1981, nr. 6). Sookaitsealade ülesandeks on kaitsta Eestile iseloomulikke soomaastikke, säilitamaks seal peamisi veehoiu-, turba- ja marjaalasid, kindlustamaks sooökosüsteemide looduslikku arengut, ühtlustamaks jõgede aastaringset äravoolu, loomaks võimalusi teaduslikuks uurimistööks. Sookaitsealadel on keelatud melioratsioonitööd, turbatootmine, väetamine ja tootmisiseloomuga uute ehituste rajamine. On lubatud rabade külastamine ja marjakorjamine.

Looduskaitsealadel on eri maa-alade kohta kehtestatud erinev režiim. On alasid, kus igasugune inimtegevuse vahelesegamine on täiesti välistatud, nn. reservaadid; need on looduses toimuvate protsesside etalonid. On maa-alad, kus on lubatud piiretud majanduslik tegevus looduskaitse organite kontrolli all. On alaliselt säilitatava ilmega loodusmaastikud, mis kindlaid kasutamise eeskirju järgides on külastajatele avatud. Lahemaa Rahvuspargis on ka laialdane puhketsoon (Võsu, Käsmu, Loksa). On jahi-, kalapüügi- ja marjakorje keelualasid.

Riiklike täielike looduskaitsealade ja Lahemaa Rahvuspargi piirid ning põhimääruse kinnitab Eesti NSV Ministrite Nõukogu. Teiste kaitsealade piirid määratakse kindlaks samuti valitsuse määrusega, nende kasutamise eeskirjad kinnitab Eesti NSV Metsa- ja Looduskaitse Ministeerium.

Eesti NSV-s moodustavad kaitstavad alad umbes 7% territooriumist. Ettevalmistamisel on mitme uue kaitseala loomine.

Looduskaitse alla on võetud arvukalt maastiku üksikelemente, mis asuvad väljaspool looduskaitsealasid, nagu mäed, pangad, astangud, jõed, karstinähtused, paljandid, koopad; loodusmälestistena on kaitse alla võetud hulgaliselt rändrahne ja üksikuid

põlispuid. Kaitse alla võetud maastiku üksikelemente ja loodusemälestiste all ning nende lähemas ümbruses olevatel maa-aladel on kehtestatud eri kasutus- ja kaitsereskrim, mis vastab selle objekti säilitamise huvidele (ENSV maakodeks, § 165). Maastiku üksikelemendid ja üksikud loodusemälestised võetakse looduskaitse alla Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi käskkirjaga. Peale selle on rajooni/linna RSN täitevkomiteedel õigus võtta kaitse alla kohaliku tähtsusega maastiku üksikelemente.

(Praegu on käsil "Eesti NSV ürglooduse raamatu" sisseseadmine, mille eeltööde tegemine on pandud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjonile ja Geoloogia Instituudile. Sinna kantakse eluta looduse tähelepanuväärseid objekte, nagu meteoriidid, kraatrid, pangad, suured rändrahnud, kiviikulid, voored, oosid, mäed ja mõhnad, rannavallid ja luited, ürgorud, joad, karstivormid, koopad, allikad, paljandid, lood. Vt. selle kohta "Eesti Loodus", 1985, nr. 3.).

Haruldaste ja väheneva arvukusega ning mõnede dekoratiivsete taimeliikide kaitset reguleeritakse Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi käskkirjadega. Looduskaitse alla võetud taimede nimistus on 119 taimeliiki (vt. "Eesti Loodus", 1983, nr. 7). Liigina kaitse all olevate taimede noppimine või puude raiumine ja vigastamine on keelatud kõikjal, kus nad esinevad meie looduslikus taimkattes. Aladel, kus esineb looduskaitse all olevaid taimi, on lubatud ainult selline maa-alade kasutamise viis, mis ei ohusta nende taimeliikide säilimist. Samuti on keelatud üksikult kasvavate kaitse alla võetud põliste ja haruldaste puude raiumine, nende võra, tüve ja juurestiku rikkumine ning puude lähema ümbruse risustamine 50 m raadiusega objekti ümber (ENSV maakodeks, § 165).

Loomariigi õigusliku kaitse alused määrab Eesti NSV 11. juuni 1981 seadus "Loomariigi kaitse ja kasutamise kohta", mis on välja antud kooskõlas NSV Liidu vastava seadusega. Loomastiku kaitse tähendab ühtlasi selle reguleeritud kasutamist, eesmärgiga loomastiku looduslikke ressursse säilitada, taastada, paljundada ja nende arvukust reguleerida. Selleks on vaja inimeste tegevust, mis neid protsesse mõjutab, ka õiguslikult reguleerida. Eriline kaitse režiim on kehtestatud haruldaste ja väheneva arvukusega loomaliikidele, mis on võetud looduskaitse alla. Riiklike looduskaitseorganite poolt - Eesti NSV-s Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi poolt - määratakse kindlaks looduskaitse alla võetavad loomaliigid. Kaitse alla võetud loomi on keelatud jälitada, püüda ja tappa, nende elupaiku ning kaitsealuste lindude pesi rüüstata, nende mune korjata. Looduskaitse alla on võetud 212 loomaliiki, neist 24 imetajat, 181 lindu (koos eksikülalistega), 1 kahepaikne (jutttselg-kärnkonn), 1 kala (säga), 1 roomaja (vaskuss), limuseid 2 liiki (ebapärlikarp, viinamäe tigu) ja 2 liiki kuklasi.

Kaitstakse ka teisi metsloomi, linde ja kalu, nagu kerusid, põtru, kitsi, jäneseid, jahilinde, kerusloomi, et tagada nende elujõuliste varude taastamist. Seda reguleeritakse jahinduse eeskirjadega, kus on ette nähtud kindlad jahipidamise tähtajad, alatised või ajutised jahikeelualad, jahipidamise viisid jne. Jahipidamist reguleerivad "Eesti NSV jahimajanduse põhimäärus", mille kinnitab Eesti NSV Ministrite Nõukogu (praegu kehtiv jahimajanduse põhimäärus on kinnitatud Eesti NSV Ministrite Nõukogu 7. juuli 1967. a. määrusega nr. 280 ja täiendatud 3. augusti 1982. a. määrusega nr. 486) ja "Jahipidamise eeskirjad Eesti NSV-s", mille kinnitab Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeerium

(praegu kehtivad jahipidamise eeskirjad on kinnitatud 5. novembril 1982).

Suurt kahju tekitavad loomastikule ja linnustikule hulkuvad koerad ja kassid. Hulkuvad koerad ja kassid kuuluvad hävitamisele, nende omanikud võetakse administratiivvastutusele ning nad peavad hüvitama jahimajandusele tekitatud kahju.

Tõsist kahju loomastikule võib tuua mürgkemikealide (pestitsiidide) kasutamise eeskirjadest mittekinnipidamine. Sellised eeskirjad kehtestatakse sanitaarjärelevalve ja põllumajandusorganite poolt.

Eesti NSV kriminaalkodeks näeb ette ka vastutuse loomade ja lindude (nii kodu- kui metsloomade ja -lindude) julma kohtlemise eest, samuti loomade ja lindude piinamise eest (§ 195').

Eluslooduse harulduste ja mälestiste kaitse rahvusvaheliselt tunnustatud meetodiks on "Punase raamatu" koostamine ja pidamine. "Punase raamatu" koostamise idee algatas Rahvusvaheline Looduse ja Loodusressursside Kaitse Liit (JUCN). Nähti ette, et "Punases raamatus" on nelja eri värviga tähistatud lehed, kuhu kantakse kaitset vajavad looma- ja taimeliigid, vastavalt nende ohustatuse astmele: punastele lehtedele hävimisohus olevad, kollastele väheneva arvukusega, valgetele haruldased ja ohualtid liigid, hallidele lehtedele kantakse liigid, mille seisund ei ole veel küllaldaselt välja selgitatud, kuid mis tõenäoliselt on mingil määral ohustatud. Rohelistele lehtedele kantakse need liigid, mis on hävimise ohust juba päästetud. Neile lehtedele kantakse andmed kaitset vajavate liikide seisundi kohta: levik, elupaigad, arvukus, sigimine, kaitseabinõud jms. Alates 1966. aastast on koostatud mitmeköiteline rahvusvaheline "Punane raamat", millesse on kantud kogu maailmas hävimise ohus ning haruldaseks jäänud looma- ja taimeliigid. Praegusel ajal on kõikides

arenenumates maades koostatud omad "Punased raamatud". On koostatud ka NSV Liidu ja Eesti NSV "Punane raamat". (NSV Liidu "Punases raamatus" ~~←~~"NSV Liidu haruldaste ja hävimisohus looma- ja taimeliikide raamat" ~~→~~), mille trükivariant ilmus esmakordselt 1978. aastal, teistkordselt rohkesti täiendatult 1984. aastal, puuduvad värvilised lehed. Eesti NSV "Punase raamatu" esimene teaduslik variant valmis 1980. a. lõpus, populaarne trükivariant ilmus 1982. aastal. Siin puuduvad kollased lehed, s.o. vahetegemine väheneva arvukusega ja ohualtide liikide vahel).

Eesti NSV "Punasesse raamatusse" on kantud 104 loomaliiki, neist 32 punastele lehtedele ning 155 taimeliiki, neist 42 punastele lehtedele. Eesti NSV "Punasel raamatul" ei ole juriidilist jõudu: sinna teatud liigi kandmine ei tähenda veel selle looduskaitse alla võtmist. Looduskaitse alla võetakse ja kustutatakse sealt taime- ja loomaliike Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi käskkirjaga. "Punane raamat" on teaduslikuks aluseks ohustatud liikide kaitse korraldamisel.

Analoogiliselt Eesti NSV "Punasele raamatule" on koostamisel "Eesti NSV ürglooduse raamat", millest oli juttu eespool.

Atmosfääriõhu kaitset sätestavad põhilised õigusaktid on "Eesti NSV seadus atmosfääriõhu kaitse kohta" (11. juunist 1981) ja "Eesti NSV tervishoiuseadus" (14. juulist 1971), mis on vastu võetud kooskõlas vastavate NSV Liidu seadustega. Vastavalt neile seadustele, on atmosfääriõhu kaitse seadusandluse ülesanded reguleerida ühiskonnasuhteid sel alal, hoidmaks puhtana õhu ja parandamaks selle seisukorda, vältimaks ja vähendamaks kahjulike keemilisi, füüsikalisi, bioloogilisi ja muid mõjusid atmosfäärile, mis kutsuvad esile ebasoodsaid tagajärgi elanikkonnale, rahvamajandusele ning taime- ja loomariigile. Nii näeb atmosfääriõhu kaitse seadus ette õhku saastavate ainete kontsentratsioo-

ni ja kahjulike füüsikaliste mõjude taseme piirnormide kindlaksmääramise. Vastavatele kontrolliorganitele (hüdrometeoroloogia ja keskkonnakaitse organitele) on antud õigus seisma panna või keelata tööstusseadmete, tsehhide või ettevõtete tegevus, kui nad ületavad ettenähtud heitmete piirnorme (§§ 8, 9, 10). Seadus näeb ette ka autode ja muude liiklusvahendite poolt väljapaisatavate saasteainete hulga piirnormide kehtestamist ja selle üle kontrolli teostamist. Seadus kohustab kohalikke rahvasaadikute nõukogusid, ministeeriume, riiklikke komiteesid ja ettevõtteid ellu viima abinõusid vältimaks, vähendamaks ja kõrvaldamaks kiirguse ja ka müra kahjulikku toimet elanikkonnale. On keelatud anda ekspluatatsiooni uusi ja rekonstrueeritud ettevõtteid, rajatisi ja muid objekte, mis ei vasta atmosfääriõhu kaitse nõuetele. Juhul, kui ei ole võimalik vähendada atmosfääriõhku saastavaid heitmeid ja kahjulikke füüsikalisi mõjusid kindlaksmääratud piirnormideni, tuleb vastavad ettevõtted või rajatised sulgeda või muuta nende tootmisprofiili (§§ 15, 17). Taolised nõuded on fikseeritud ka "Eesti NSV tervishoiuseaduses" (§§ 23, 28).

Atmosfääriõhu seisundi üle kontrolli teostamist sätestab üksikasjalikult NSVL Ministrite Nõukogu poolt 19. augusti 1982. määrusega nr. 764 kinnitatud "Atmosfääriõhu ^{kaitse} riikliku kontrolli põhimäärus". Sellist kontrolli on kohustatud teostama kohalike RSN täitevkomiteed, sanitaar-epidemioloogia teenistus, autoinspeksioon, gaasi ja tolmutõrjumise seadmete kontrolli inspeksioon ning Hüdrometeoroloogia ja Keskkonnakaitse Komitee (vabariigis - vastav valitsus), kelle juures asub atmosfääriõhu kaitse riiklik inspeksioon ja kes on koordineerivaks organiks sellel alal. Atmosfääriõhku paisata lubatud saasteainete piirnormid määrab ettevõtetele Hüdrometeoroloogia ja Keskkonnakaitse Valitsus koos Tervishoiu Ministeeriumiga. Need normid võivad olla

alatised või ajutised, mida aegajalt korrigeeritakse. Atmosfääri-õhu kaitse inspektoritel on õigus teha ettevõtetele ettekirjutusi, seisata nende ettevõtete tööd, kes piirnorme ületavad, informeerides sellest vastavaid ministere ja keskasutusi.

Vete kaitset sätestav põhiline õigusakt on Eesti NSV veekoodeks (kehtib 1. jaanuarist 1973), mis on vastu võetud kooskõlas ^(10. detsembrist 1970) "NSV Liidu ja liiduvabariikide veeseadusandluse alustega". Vee-
kaitse seadusandluse ülesanneteks on veesuhete reguleerimine, et tagada vee ratsionaalne kasutamine elanike ja rahvamajanduse vajadusteks, vee kaitsmine saastamise, risustamise ja veehulga lubamatu vähendamise eest, aga samuti vee kahjuliku toime vältimine. Veekaitse seadusandlus kaitseb ka teaduslikust seisukohast olulisi veekogusid, näit. haruldase loomastiku ja taimestikuga, majanduslikult tähtsate kalavarudega, samuti esteetilisest seisukohast tähelepanuväärseid veekogusid. Veekaitseorganite poolt on kindlaks määratud saastainete piirnormid heitvetes, mida lubatakse veekogudesse juhtida. Kriteeriumid lähtuvad nõudest, et heitveed ei ohustaks elu veekogudes, et säiliks veekogude isepuhastusvõime ning konkreetse veetarbimise tingimused. Kui vee tarbija ei puhas-
ta heitvett selle piirini, mille on kindlaks määranud veekaitseorganid, tuleb heitvee juhtimist veekogudesse piirata või keelata, vajaduse korral üksikute ettevõtete, tsehhide ja seadmete tegevus lõpetada (§ 84). Keelatud on anda eksploatatsiooni uusi ja rekonstrueeritud ettevõtteid, tsehhe, agregate, kommunaal- ja muid objekte, mis ei ole varustatud vee saastamist ja risustamist või vee kahjulikku toimet vältivate seadeldistega (§ 18).

Kolhoosid ja sovhoosid ning muud põllumajanduslikud ettevõtted on kohustatud vältima vete saastamist väetiste ja mürkemi-
kaalidega.

Eriti tundlikud on saastamise vastu väikesed jõed, mille läbi-

voolav veehulk on vähene ja voolusäng lühike; nende isepuhastusvõime on väga väike. Selliste jõgede hulka kuuluvad kõik Eesti NSV jõed, välja arvatud Narva jõgi. Sellistel jõgedel on keskkonnakaitses ja ka rahvamajanduses siiski oluline tähtsus. NSV Liidu Ministrite Nõukogu on võtnud vastu eri määruse väikeste jõgede kaitseks (8. oktoobrist 1980 nr. 868). Selle alusel võttis ka Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastu määruse "Jõgede saastamise, risustamise ja veehulga lubamatu vähendamise eest kaitsmise tõhustamise ning veeressursside ratsionaalse kasutamise kohta" (24. novembrist 1980, nr. 695). See määrus näeb ette hüdrotehniliste rajatiste ehitamist, mis tagavad jõgede veeressursside saastamise, risustamise ja veehulga lubamatu vähendamise ärahoidmise. Nähakse ette selliste tööde võtmine vastavate ministeeriumide ja koondiste plaanidesse.

Merede rannavete (šelfi), selle rikkuste ja kalavarude kaitset reguleerib NSV Liidu kontinentaalšelfi põhimäärus (kinnitatud NSVL Ministrite Nõukogu 11. jaanuari 1974 määrusega nr. 24).

Pinnavete ja merevee (ka õhuookeani) saastamise üle kontrolli teostamine on pendud Hüdrometeoroloogia ja Keskkonnakaitses Valitsusele, kelle ülesandeks on luua koos vastavate ministeeriumide ja riiklike komiteedega looduskeskkonna kontrollimise automatiseeritud süsteem ning jõgede seisundi jälgimise ja kontrollimise võrk (EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 26. jaanuari 1982 määrus nr. 44).

Metsade kaitset reguleerib Eesti NSV Metsakoodeks (kehtib 1. juunist 1979), mis on vastu võetud kooskõlas "NSV Liidu ja liiduvabariikide metsaseadusandluse alustega" (17. juunist 1977). Metsaseadusandluse ülesandeks on tagada metsade ratsionaalne kasutamine, valve ja kaitse, et rahvamajanduse ja elanikkonna vajaduste rahuldamise kõrval tugevdada metsade veekaitse, kliimat reguleerivaid ja sanitaarhügieenilisi ja teravistavaid omadusi.

Maapõuevarade kaitset ja ratsionaalset kasutamist reguleerib Eesti NSV maapõue koodeks (kehtib alates 1. maist 1977), mis on vastu võetud kooskõlas "NSV Liidu ja liiduvabariikide maapõueseadusandluse alustega" (9. juunist 1975). Maapõuekoodeks fikseerib maapõue kaitse põhinõuded, sealhulgas maapõue varade kompleksne kasutamine, põhiliste ja kaasnevate maavarade ning neis sisalduvate komponentide

kõige täielikum maapõuest väljamine ning ratsionaalsem kasutamine, maapõue saastamise vältimine nafta, gaasi ning muude ainete ja materjalide allmaahoidmisel, kahjulike ainete ja tootmisjäätmete matmisel ning heitvee ärajuhtimisel.

Riikliku mäejärelevalve organitel on õigus piirata, seisata või isegi keelata maapõuekasutamisega seotud tööd, kui rikutakse maapõuekaitse põhinõudeid ja eeskirju ning norme, samuti ka tööohutuse eeskirjade rikkumise puhul. Spetsiaalseteks riiklikeks mäejärelevalve organiteks on Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuv Tehnilise ja Mäejärelevalve Komitee ja Eesti NSV Geoloogia Valitsus, kes toimivad oma põhimääruste alusel. Koodeks kaitseb haruldasi geoloogilisi paljandeid, mineraloogilisi moodustusi, paleontoloogilisi objekte ja muid teadusliku või kultuurilise ning ajaloolise väärtusega maapõueosi. Need võidakse kuulutada kehtestatud korras looduskaitsealadeks või loodus-, ajaloo- või kultuurimälestisteks, millede kahjustamine on keelatud.

Olulisemad rahvusvahelised konventsioonid looduskeskkonna ja loodusvarade kaitseks, milles osaleb NSV Liit

Looduskeskkonna kaitse ja eluslooduse varude säilitamine on nüüdisajal mitte ainult iga maa ja rahva oma mure, vaid on muutunud tõsisteks globaalseteks probleemideks, mis nõuavad riikidevahelist koostööd ja vastavaid rahvusvahelisi kokkuleppeid. Peamiselt sätestavad sellised kokkulepped (konventsioonid) ookeanide ja merede vete puhtuse, avamere ressurside ning rahvusvaheliste jõgede kaitset, viimasel aastakümnel on sõlmitud riikidevahelisi konventsioone ka atmosfääriõhu kaitseks. On sõlmitud riikidevahelisi konventsioone kalapüügi reguleerimise ja kala- ning mereloomade kaitse kohta: Genfi konventsioon kalapüügi reguleerimiseks ja avamere ressurside kaitseks (1958), kalapüügi kohta

Atlandi ookeani loodeosas (1949), Atlandi kirdeosas (1959), Atlandi põhjaosas ja Põhja Jäämerel (1967), Atlandi kaguosas (1969), Mustal merel (1959), Läänemerel (1962, 1974), Doonaul (1958, 1964) jt. On mitmepoolne konventsioon vaalapüügi reguleerimiseks (sõlmitud 1946, täiendatud 1956 ja 1971), kotikute kaitse kohta (sõlmitud 1957, täiendatud 1963, 1976). Samuti on sõlmitud mitmepoolne konventsioon jääkarude kaitseks (1973), mis keelab jääkarude küttimise. NSV Liit on sõlminud mitmekümne riigiga kahepoolseid kokkuleppeid kala- ja mereloomade varude kaitse ning püügi korraldamise kohta nende riikide ja NSV Liidu rannikuäärsetes mereosades.

Merevete kaitseks sõlmitud konventsioonidest tuleb mainida Londoni 1972. a. konventsiooni merede inimtegevuse jääkproduktidega ning kahjulike ainetega saastamisest hoidumise kohta ja Londoni 1973. a. konventsiooni laevadelt merede naftasaadustega saastamise vältimiseks ning riikide sellekohase vastutuse kohta. Läänemere kui terviku kaitseks sõlmisid siinse mere äärsed riigid 1974. a. Helsingis konventsiooni, mis jõustus 1980. aastal, kui kõik riigid selle ratifitseerisid (NSV Liit ratifitseeris selle 1978. a.). Helsingi konventsiooni ^{näsi ette lõpetada} ~~kehaselt tuleb~~ 1985. aastaks ~~lõpetada~~ puhastamata tööstus- ja olmevete merre ja Läänemere vesikonna jõgedesse juhtimise, samuti piirata õhust kahjulike ainetega mere saastamine.

1979. aastal sõlmiti mitmepoolne konventsioon õhuookeani saastamise ärahoidmise kohta suurte vahemaade tahe kanduvate saasteainete kaudu.

Eriti suure elulise tähtsusega kogu maailma rahvastele on rahvusvaheline kokkulepe tuumaplahvatuste katsetamise keelamise kohta maal, õhus, kosmoses ja vees, mis sõlmiti NSV Liidu algatusel Moskvas 1963. aastal. 1977. aastal kirjutati Genfis alla rahvusvaheline konventsioon, mis keelab looduskeskkonna mõjutamise sõjalisi

sel või muul kahjulikul eesmärgil (osalevad peale NSV Liidu AÜR ja üle 30 riigi).

On rahvusvahelisi kokkuleppeid fauna ja floora kaitseks mandritel ning taimehaiguste, kahjurite ja episootiate leviku tõkestamiseks.

Euroopa julgeoleku- ja koostöönõupidamine, mis toimus 1973-1975. a. ja viidi lõpule Helsingis 1. augustil 1975, võttis vastu lõppakti, milles on üks osa pühendatud keskkonnakaitse küsimustele. Lõppaktis konstateeritakse, et paljusid keskkonnaprobleeme, eriti Euroopas, saab efektiivselt lahendada ainult tiheda rahvusvahelise koostöö kaudu. Iga osalev riik kohustub rakendama abinõusid selleks, et tegevus tema territooriumil ei põhjustaks teiste riikide piirkondade keskkonna halvenemist, et majanduse areng ja tehnika progress oleksid kooskõlas keskkonnakaitse ning ajalooliste ja kultuuriväärtuste säilitamise ülesandega. Koostöö valdkondadena mainitakse võitlust õhu, vee, merekeskkonna ja pinnase saastamise vastu, looduskaitsealade, geneetiliste varude ja loodusharulduste ning looduslike ökosüsteemide säilitamist ja kaitset, samuti koostööd teaduslike uurimuste, vaatluste ja keskkonna muutuste prognoosi alal ning vastava informatsiooni vahetamisel.

NSV Liidu Valitsuse poolt on vastu võetud vastavad määrused, mis määravad kindlaks konkreetset abinõud rahvusvaheliste konventsioonide täitmiseks, milles NSV Liit osaleb. Kõigis NSV Liidu ja Eesti NSV loodus- ja keskkonnakaitset reguleeritavates seadustes ja koodeksites on sätted, mille kohaselt juhul, kui rahvusvahelise lepinguga, milles osaleb NSV Liit, on kehtestatud teistsugused eeskirjad, kui Nõukogude seadusandluses, kohaldatakse rahvusvahelise lepingu eeskirju (vt. Eesti NSV maakodeks, §234; maapõuekodeks, § 89; metsakodeks, § 144; atmosfääriõhu kaitse seadus, § 33; loomariigi kaitse seadus, § 42; tervishoiu seadus, § 79 ja

samuti ka seadus ajaloo ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta, § 44).

NSV Liit osaleb ka mitmes rahvusvahelises keskkonnakaitse alases teadusliku uurimistöö programmis, nagu ÜRO Keskkonnakaitse Programm (UNEP, asutatud 1972. a.), UNESCO "Inimene ja Biosfäär" (MAB, asutatud 1971. a.), Vastastikuse Majandusabi Nõukogu ühiste keskkonna-uuringute programm (alustatud 1964. a., kompleksprogramm 1971. ja 1980. a.).

Looduskaitsefond

Keskkonnakaitse ja loodusvarade kaitse eeskirjade rikkumise puhul kohaldatakse administratiivkaristusena peamiselt rahatrahve ja nõutakse sisse kahjutasu. Need summad, mis seni laekusid peamiselt NSV Liidu eelarvesse, on lubatud alates 1984. aastast katsetelisel koondada Eesti NSV-s erilisse fondi - keskkonnakaitse ja loodusressursside ratsionaalse kasutamise vabariiklikku fondi (looduskaitsefondi), mille põhimäärus on kinnitatud Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt ~~(21. novembri 1983. a. määrus nr. 588)~~ ^{Vabariikliku keskkonnakaitse -} Fondi laekuvad trahvid ja kahjutasud metsaressursside, jahiresursside, veeresursside, kalaressursside, maavarade, maafondi kasutuse ning atmosfääriõhu kaitse eeskirjade rikkumise eest, aga samuti ebaseadusliku kalapüügi puhul äravõetud püügivahendite ja ebaseadusliku jahipidamise puhul äravõetud jahirelvade ning saagi realiseerimisest saadud summad. Looduskaitsefondi võib üle kanda ka riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete ning organisatsioonide sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi ning ettevõttefondi vahendeid.

Neid summasid kasutatakse loodusele tekitatud kahju hüvitamiseks, samuti tööde finantseerimiseks, mis jäävad mitme ametkonna

piirimaadele ja vabariikliku tähtsusega looduskaitse küsimuste lahendamiseks. Looduskaitsefondi kasutatakse ka töötajatele looduses puhkevõimaluste loomiseks, looduskaitse aktiivi ergutamiseks, aga ka rakenduslikeks uurimistöodeks. Looduskaitsefondi vahendite arvestus ja kasutamine, vastavalt kinnitatud eelarvele, on tehtud ülesandeks Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumile.

Looduse õigusliku kaitse liigid

Nõukogude seadusandluses kohaldatakse järgmisi looduse õigusliku kaitse liike: administratiivvastutus, tsiviilõiguslik (materiaalne) vastutus, distsiplinaarvastutus ja kriminaalvastutus. Vastutust haldus- ja kohtuorganite ees täiendab oluliselt vastutus ühiskondliku arvamuse ees, oma töökollektiivi ja seltsimeheliku kohtu ees.

Administratiivvastutus looduskaitse seadusandluse ja eeskirjade rikkumise puhul on praktikas prevaleeriv õigusliku vastutuse liik. Enamikel õiguserikkumise juhtudel, kui ei ole kuriteo tunnuseid, kohaldatakse administratiivkaristusi. Administratiivvastutusele võtmise kord võimaldab kiiresti reageerida õiguserikkumistele.

Administratiivkaristuste kohaldamise üldiseks aluseks on "Administratiivõiguserikkumisi käsitleva NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused" (23. oktoobrist 1980). Sellega kooskõlas on Eesti NSV Ülemnõukogu poolt 6. detsembril 1985 vastu võetud Eesti NSV administratiivõiguserikkumiste koodeks (kehtib 1. juunist 1986).

Mõnede administratiivsete õiguserikkumiste kohta looduskaitse alal on NSVL Ülemnõukogu Presiidium välja andnud eri seadlusi, mis näevad ette kõrgemaid administratiivtrahvi määrasid, nagu seadlus administratiivvastutuse kohta ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise eeskirjade rikkumise eest (17. veebruarist 1977), maapõuevarade kaitse seadusandluse rikkumise eest (3. novembrist 1978), metsaseadusandluse rikkumise eest (6. augustist 1980), veeseadusandluse rikkumise eest (1. oktoobrist 1980), atmosfääriõhu kaitse seadus-

andluse rikkumise eest (19. augustist 1982). Need normid on hiljem fikseeritud ka Eesti NSV administratiivõigusrikkumiste koodeksis.

Administratiivkaristuse liigid on:

Hoiatus, mis avaldatakse kirjalikus vormis. Võidakse piirduda ka suulise hoiatusega, mis ei kujuta endast administratiivset karistust.

Rahetrahv, mis määratakse kodanikule, ei või üldreeglina ületada 10 rublat; ametiisikule aga võib trahvi määrata kuni 50 rubla. Mõnede administratiivõiguserikkumiste puhul, nagu metsatulekahju tekitamise, atmosfääriõhu saastamise, põllumajandusliku ja muu maa rikkumise ja jäätmete ning heitveega saastamise eest, loomariigi kaitse seadusandluse, veeseadusandluse, maapõuevarade kaitse seadusandluse, eriti kaitstavate loodusobjektide hävitamise või nende kaitse režiimi rikkumise ja looduskaitsealade ja rahvuspargi sisekorra eeskirjade rikkumise eest, ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse- ja kasutamise eeskirjade rikkumise eest on ette nähtud kõrgendatud administratiivtrahv, kodanikele kuni 50, ametiisikutele kuni 100 rubla. (Ametiisikud on riigiteenistujad, kes oma ülesannete ja volituste piirides on kohustatud teatud tegevuseks ja toiminguteks, kelle ametikohustuste hulka kuulub antud juhul looduskaitse eeskirjadest kinnipidamine või nende täitmise kontrollimine. Väiksema ametialase õiguserikkumise puhul võidakse nad võtta vastutusele ka distsipliinarkorras, s. o. alluvuse korras).

Kalapüügi või jahipidamise eeskirjade rikkumise puhul võib administratiivkaristuseks määrata ka süüdlase isiklike püügivahendite või jahirelvade sunduslik äravõtmine, nende realiseerimisega ja saadud summa tagastamisega omanikule või ilma selleta (konfiskeerimine). Konfiskeerimisele kuulub ka ebaseaduslikult saadud kala- ja jahisaak. (Peale selle kuulub sissenõudmisele kahjutasu ebaseaduslikult püütud kalade ja tapetud ulukite eest). Jahipidamise eeskirjade rikkumise puhul võib süüdlaselt võtta jahipidamise õigus kuni

3 aastani.

(Rahvakohtu otsusega võib teatud administratiivsete õiguserikkumiste puhul administratiivkaristusena kohaldada ka peranduslikku tööd kuni 20% palgast kinnipidamisega kahe kuu jooksul ja administratiivset aresti kuni 15 ööpäevani. Kuid loodusekaitse alaste õiguserikkumiste puhul seda ei rakendata).

Administratiivsete sunnivahenditena rakendatakse ka õiguserikkumisi tõkestavaid meetmeid, nagu järelevalveorganite kohustuslikud ettekirjutused ettevõtetele ja asutustele, tootmise seiskamine, nõudmine lõpetada ebaseaduslik tegevus. Samuti rakendatakse meetmeid asjaolude väljaselgitamiseks, nagu õiguserikkumistel tabatud isikute kinnipidamine (kuni 3 t), juuresolevate esemete ülevaatus, dokumentide kontrollimine jt. Need abinõud ei kujuta endast veel administratiivkaristusi.

Administratiivseid õiguserikkumisi arutavad ja vastavaid karistusi võivad määrata järgmised organid:

Linna ja rajooni RSN täitevkomiteede juures asuvad administratiivkomisjonid arutavad järgmisi looduskaitse alaseid administratiivõiguserikkumisi, nagu maakasutuse eeskirjade rikkumine, maa ja metsa saastamine heitvete, tööstus- ja olmejäätmetega, metsa tuleõnnetuse vältimise nõuete rikkumine, looduskaitse alade ja teiste kaitsealuste objektide kaitse eeskirjade ja režiimi rikkumine jm. (ENSV AOK § 220, lg 1.)

Alevi ja külade RSN täitevkomiteed ja nende juures asuvad administratiivkomisjonid on volitatud määrama administratiivkaristusi kohalike looduskaitse objektide ja ajaloo- ning kultuurimälestiste kaitse eeskirjade rikkumise, asulate heakorrastuse ja haljastuse kahjustamise eest.

Linnade ja rajoonide alaealiste asjade komisjonid, kes vastavalt oma põhimäärusele arutavad alaealiste õiguserikkumisi ja kohaldavad vastavaid mõjutamisvahendeid, sealhulgas administratiiv-

karistusi, nagu hoiatus ja rahatrahv (alaealistele, kes on saanud 16-aastaseks ja saav^{ad} iseseisvalt töötasu), suunamine ravikasvatuse asutusse, erikooli või erikutsekooli. Alaealiste asjade komisjon võib trahvida lapsevanemaid või neid asendavaid isikuid, kes vää- ralt suhtuvad lastesse või kuritahtlikult ei täida oma kohustusi laste kasvatamisel ja õpetamisel, rahatrahviga kuni 30 rubla. (Alaealiste asjade komisjoni põhimääruse §§ 18, 19).

Erialased järelevalveorganid - inspeksioonid, vastavalt oma põhimäärustele, nagu Riiklik Autoinspeksioon ENSV Siseministee- riumi juures (kontroll atmosfääriõhu saastamise üle autotranspordi poolt), sanitaarinspeksioon (Sanitaar-Epidemioloogia Valitsus) ENSV Tervishoiuministeeriumi juures (asulate, elamute ja nende ümbruse sanitaarne olukord, joogivee, õhu puhtus), Atmosfääriõhu Kaitse Inspeksioon Hüdro meteoroloogia ja Keskkonnakaitse Valit- suse juures (jälginine ja kontroll õhku, veekogudesse paisatava- tesse saasteainete üle), ENSV Riiklik Veemajanduse Inspeksioon (veeressursside kasutamise ja kaitse eeskirjade rikkumise eest), ENSV Geoloogia Valitsus (põhjavete reostamise eest), ENSV Metsama- janduse ja Looduskaitse Ministeeriumi Looduskaitse Valitsus ja metsamajandite looduskaitseinspektorid (jahi- ja kalapüügieeskir- jade rikkumise eest), metsamajandite direktorid, peametsaülemad ja metsaülemad metsade tulekaitse eeskirjade rikkumise eest). Merel, Peipsi järvel, Narva jõel ja Narva veehoidlal teostab kala- kaitset Ida-Balti Basseini Kalaverude Kaitse ja Taastamise ning Kalapüügi Reguleerimise Valitsus (Vostbaltrõbvod).

Administratiivse õiguserikkumise kohta koostatakse selleks volitatud ametiisikute või ühiskondlike looduskaitseinspektorite poolt protokoll ja saadetakse vastavale organile või ametiisikule läbivaatamiseks.

Looduskaitse riiklikel organitel ja ametiisikutel on mitte ainult õigus ja volitus, vaid ka kohustus tõkestada looduskaitse seadusandluse ja eeskirjade rikkumisi ning võtta süüdlased vastutusele.

Looduskaitse seadusandluse ja loodushoiu eeskirjade rikkumise puhul ettevõtte, majandi või asutuse tegevuse tulemusel määratakse administratiivkaristusi mitte ettevõttele, majandile või asutusele, vaid süüdi olevatele ametiisikutele. Ettevõtte, majandi või asutuse suhtes võidakse rakendada tõkestavaid abinõusid (kohustuslikud ettekirjutused, tootmise seiskamine). Kuid tööndusliku kalapüügi seadusandluse rikkumise puhul merel võib rakendada administratiivkaristust (trahv, saagi konfiskeerimine) ka ettevõtte, organisatsiooni suhtes (NSVL Ministrite 15. septembrist 1958. a. määrus). Rahatrahvi võib määrata juriidilisele isikule (ettevõttele, asutusele) ka kultuuride kahjustamise eest kolhoosides ja sovhoosides. ~~(NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 11. jaanuarist 1955).~~
25. sept. 1987

Administratiivvastutusele võtmisele kuuluvad isikud, kes on õiguserikkumise ajaks saanud 16-aastaseks. 16-18-aastaste isikute suhtes rakendatakse üldreeglina alaealiste asjade komisjonide põhimääruses ettenähtud mõjutamise abinõusid. Kuni 16-aastaste laste käitumise eest kannavad administratiivset (ja ka materiaalsel) vastutust nende vanemad.

Tsiviilõiguslik (materiaalne) vastutus

on suunatud loodusele ja loodusekasutusele ning objekti valdajale tekitatud materiaalse kahju hüvitamiseks. Looduskaitse seadusandluse ja eeskirjade rikkujad on kohustatud peale administratiiv-

karistuse (trahvide, püügivahendite ja jahirelvade ning saagi konfiskeerimise) hüvitama ka riigile või konkreetsele loodusekasutajale tekitatud materiaalse kahju. Tsiviilõiguslikku (materiaalset) vastutust kannavad ja on kohustatud tekitatud kahjud hüvitama ka juriidilised isikud (ettevõtted, majandid, asutused, organisatsioonid). Viimased ei vabane kahju hüvitamisest ka siis, kui selle põhjuseks on vananenud tehnoloogia, mis ei võimaldagi tootmist ilma loodusele ja konkreetsetele looduskasutajatele kahju tekitamata korraldada (kahjutasumaksed kalapüügi-ettevõtetele rannavete reostamise, majandile kõlvikute reostamise eest, joogivee kohaleveo kohustuse kaevude ja põhjavee reostamise puhul jt.). Ettevõtte materiaalse vastutuse korral tuleb välja selgitada ka ettevõtte ametiisikute vastutuse küsimus.

(Loodusele ja loodusekasutusele tekitatud materiaalse kahju kohustuslik hüvitamine nii füüsiliste kui juriidiliste isikute poolt on ette nähtud Eesti NSV koodeksites ja looduskaitse seadusandluses, nagu maakodeksis (§ 233), maapõue koodeksis (§ 88), metsakodeksis (§ 138) ja veekodeksis (§ 127), ~~Eesti NSV~~ administratiivõiguserikkumiste koodeksis (§ 39), ning Eesti NSV seadustes, nagu seaduses atmosfääriõhu kaitse kohta (§ 32), seaduses loomariigi kaitse ja kasutamise kohta (§ 41), aga samuti seaduses ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta (§ 43). Kahju tekitamisest tuleneva tsiviilõigusliku vastutuse üldised alused on sätestatud Eesti NSV tsiviilkoodeksis (§ 448, 449)).

Loodusele või konkreetsele loodusekasutusele ja objekti valdajale tekitatud kahju hindamisel võetakse arvesse hävinud või

rikutud objekti paigutatud vahendid ning materiaalsed väärtused ja kulutused, mis on tehtud kahjustatud objekti kasvatamiseks ja hooldamiseks, samuti kulutused, mis on vajalikud olukorra ennistamiseks, kui see on võimalik. Arvesse võetakse ka loodusekasutajal saamata jäänud tulud looduslike varude hävinemise tõttu (näit. vete saastamisel kalade hukkumise tõttu, kõlvikute saastamisest tingitud põllunduse ja karjanduse kahjustamine jt.). Kahjutasu suuruse määramisel arvestatakse ka rikutud või hävitatud objekti haruldust, ajaloolist ja kultuurilist väärtust. Need kahjud tuleb hüvitada üldreeglina sõltumata sellest, kas kahju tekitamine oli põhjustatud õiguspärasest või õigusvastasest käitumisest. Viimasel juhul kaasnevad veel teised vastutuse liigid, nagu administratiivvastutus, kriminaalvastutus.

Kuna aga endist olukorda ei ole alati võimalik ennistada, on enamikel juhtudel kehtestatud rahalise kompensatsiooni maksmine, näit. ebaseaduslikult püütud või saastamise tõttu hukkunud kalade, tapetud ulukite, raiutud puude eest jne. Loodusele ja looduskasutusele tekitatud majanduslikku kahju ei ole alati igal konkreetsel juhul võimalik täpselt kindlaks määrata. Tekitatud materiaalsete kahjude arvestamiseks on üksikute loodusobjektide kohta kehtestatud taksid, mis igal antud juhul ei väljenda kahju tegelikku suurust, küll aga objekti keskmist hinnangulist väärtust, olenevata hävitatud või rikutud konkreetse objekti suurusest või kaalust. (Näiteks, jahinduseeskirjade rikkumise puhul on kehtestatud kahjutasu taksid tapetud ulukite eest järgmiselt: põder, hirv, karu - 1000 rbl.; kobras, metskits, metssiga, saarmas, ilves, kotkas, luik - 500 rbl.; lendorav, nugis, naerits, metsis, must toonekurg - 200 rbl.; lagle, hani, sookurg, rabapüü, kullilised ja kakud - 100 rbl.; rebane, kährrik, ondatra, faasan, valge toonekurg - 50 rbl.; jänes, nirk, kärp, mäger, orav, part, nurmkane,

metskurvits, laanepüü - 25 rbl.; teised metsloomad ja linnud - 5 rbl., v.a. hunt ja hallvares. (Eesti NSV Ministrite Nõukogu 3. augusti 1982 määrus nr. 486).

Kalapüügi eeskirjade rikkumise puhul tuleb maksta kahjutasu iga püütud tuurakala eest 100 rbl., lõhe ja nelma eest 75 rbl., meriforelli eest 50 rbl., keta, gorbuaša eest 30 rbl., forelli, siia, peledi ja angerja eest 10 rbl., vimma, harjuse ja haugi eest 5 rbl., koha, säinase, räabise ja kerpkala eest 3 rbl., latika, silmu, särje, linaski eest 2 rbl., vähi eest 3 rbl. Hallhülge tapmise eest, kes on looduskaitse all, tuleb maksta 210 rbl., viigerhülge eest 120 rbl. (Eesti NSV Ministrite Nõukogu 2. detsembril 1974 määrus nr. 501)).

Omavolilise metsaraiumise puhuks on kehtestatud kahju hüvitamise taksid vastavalt puude jämedusele, metsagrupile, metsaistandikele ja kahjustuse tekitamise viisidele (tulega, kerjatamise, keemiliste ainetega saastamise jt. teel). (Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. märtsi 1983 määrus nr. 127).

Mõnedel juhtudel on looduslike objektide, aga samuti ajaloo- ning kultuurimälestiste hävitamise ja rikkumise eest ette nähtud kahju hüvitamise kõrgendatud taksid. Näiteks tuleb parkides ja ajalooliselt või kultuuriliselt tähtsates maakohtades kasvavate puude ja põõsaste omavolilise raiumise või kahjustamise eest maksta kahju 10-kordse taksimäära järgi; marjade, seente ja metsapuuviljade kogumisel maa-alal, kus see on keelatud (reservaadid, kultuuride kaitsealad), tuleb kahjutasu maksta kolmekordses kokkuostuhindade ulatuses. (Kõrgendatud kahjutasu taksid lähenevad olemuselt juba administratiivtrahvidele).

Vastavate keskasutuste poolt on välja pöötatud ja kehtestatud erilised metoodikad loodusele ja majanditele tekitatud kahjude kindlaksmääramiseks, näit. metsatulekahjude tekitamise, kalama-

jandusliku tähtsusega veekogude reostamise jt. puhul.

Takside järgi kahju hüvitamine ei vabasta süüdlast administra-
tiivtrahvi maksmisest.

Kuni 50-rublase materiaalse kahju hüvitamise otsustavad linna
ja rajooni täitevkomiteede administratiivkomisjonid ja küla- ning
alevinõukogude täitevkomiteed koos administratiivkaristuse kohal-
damisega süüdlase suhtes, alaealiste suhtes aga alaealiste asjade
komisjonid. Üle 50-rublase kahju sissenõudmiseks tuleb esitada tsi-
viilhagi rahvakohtule, kes on pädev määrama materiaalse vastutuse
sõltumata kahju suurusest, nii administratiivülesastumiste kui kri-
minaalasjade läbivaatamisel.

Distsiplinaarvastutus

Isikud, kelle kohta kehtivad erilised distsiplinaarmäärustikud
nagu sõjaväelased, õppekogunemisel olevad sõjaväekohuslased ja mõned
teised töötajate liigid, kannavad vastutust vastava distsiplinaar-
määrustiku kohaselt alluvuse korras omas ametkonnas, kuhu loodus-
kaitse järelevalveorganid esitavad süüdlaste kohta materjalid. Jahi-
pidamise ja kalapüügi eeskirjade rikkumise eest kannavad sõjaväela-
sed administratiivvastutust üldalustel. Nende suhtes ei saa aga ko-
haldada administratiivset trahvi. Distsiplinaarvastutust kohaldatak-
se ka tööliste ja teenistujate suhtes, kelle ülesandeks on loodus-
objektide hooldamine ja kaitsmine, kui nad oma tegevusega või oma
kohustuse mittetäitmisega (tegevusetusega) põhjustavad või võimal-
davad looduskaitse eeskirjade rikkumist. Distsiplinaarkaristusi
määratakse vastavalt kas eri distsiplinaarmäärustike või töökoodeksi
ja töösisekorra eeskirjade järgi.

Looduse kriminaalõiguslik kaitse

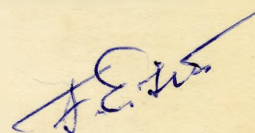
Administratiiv- ja distsiplinaarkorras karistatavate looduse

ja loodusekasutuse vastu suunatud õiguserikkumiste kõrval tuleb ette selliseid ründeid looduse vastu ja looduskaitse seadusandluse rikkumisi, mis on vastavate seadustega oma ühiskonnaohtlikkuse poolest tunnistatud kuritegudeks. Vahetegemisel administratiiv- ja kriminaalvastutuse vahel on kriteeriumiks raskete tagajärgede ja ühiskonnale suurema materiaalse kahju tekitamine, hävitatud või rikutud objekti haruldus, selle ajalooline ja kultuuriline väärtus ja samuti süüdlase isiku eelmine karistatus taolise teo eest, olgu administratiiv- või kriminaalkorras.

Eesti NSV kriminaalkodeksis on praegu 12 sellist paragrahvi, mis käsitlevad kuritegusid looduse vastu. Need ei moodusta iseseisvat peatükki, vaid on jaotatud majandusalaste kuritegude ja ühiskondliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude hulka. Kolm neist käivad metsade kaitse kohta (§§ 155, 155', 155²), kolm - ulukite, kalavarude ja vete kaitse kohta (§§ 157, 158, 158'), üks - kontinentaalselvi ja selle eluressursside kaitse kohta (§ 158²), üks - määrab vastutuse lindude ja loomade julma kohtlemise eest (§ 155'), üks - sätestab vastutuse ajaloo ja kultuurimälestise või looduskaitseobjekti hävitamise ja rikkumise eest (§ 198), kolm - mere saastamise kohta inimese tervisele ja mere eluressurssidele kahjulike ainetega (§§ 211', 211², 211³). Karistusena nähakse ette paranduslikke töid, rahatrahvi ja vabadusekaotust.

Kriminaalkaristusi kohaldatakse loodus- ja keskkonnakaitse praktikas suhteliselt harva. Muidugi on kriminaalkodeksis fikseeritud kuriteokoosseisud ja karistused ise hoiatuseks loodusega pahuksisse kippuvatele inimestele.

Looduse õigusliku kaitse meetmete rakendamisega peab kaas-
nema laialdane selgitustöö ja ökoloogiline kasvatus elanikkonna
hulgas.

KIRJANDUS

- Aruja, M. Eesti NSV Looduse kaitsest. Tallinn, 1983.
- Eilart, J. Inimene, ökosüsteem ja kultuur. Tallinn, 1976.
- Kelder, V. Looduse õiguslik kaitse. Tartu, 1972.
- Levin, B.; Raudsalu, V. jt. Looduskaitse õiguslik reguleerimine. Tallinn, 1984.
- Nagelman, O.; Kährik, L.; Lilleorg, S. Loodus meile - meie loodusele. Tallinn, 1982.
- Kaitseme loodust. Koostanud H. Koger. Tallinn, 1974.
- Keskkonnakaitse ja õigus. Koostanud B. Levin. Tallinn, 1978.
- Looduskaitse. Koostanud prof. dr. E. Kumari. Tallinn, 1973.
- Looduskaitse testmik. Toimetanud ^{J. Põlson} ~~prof. dr. E. Kumari~~, Tallinn, 1960. 1987
- Looduskaitse Ühiskondliku inspektori käsiraamat. Tallinn, 1968.
- Ajakiri "Eesti Loodus", 1982-1987. aastakäigud.

A. Eder